
Nerzuk ĆURAK¹

Upravljanje krizom u Jugoistočnoj Evropi

Crisis Menagement in Southeast Europe

Sažetak

Jedna od ključnih dimenzija sigurnosti je upravljanje krizom. Izuzimajući Sjedinjene Američke Države koje su "teoriju krize" obogatile novim paradigama i aplikacijskim standardima, u drugim zemljama, regijama i transnacionalnim alijansama i paktovima upravljanje krizom nije dostiglo teorijski i pragmatični nivo koji bi garantirao respektabilni, uspješni i od SAD-a neovisni razvoj te sve potrebnije i izraženije sigurnosne forme.

Autor istražuje uzroke takvoga neodrživoga stanja i pledira za novi teorijski iskorak koji bi prevashodno motrio i mislio upravljanje krizom u Jugoistočnoj Evropi.

To podrazumijeva proizvodnju novog sigurnosnog argo-a, koji bi na nivou leksema upravljanje krizom kao modernim i postmodernim fenomenom sigurnosti postavio u drugačiji suodnos sa proizvodnjom stabilnosti kao drugom važnom karikom nove sigurnosne forme za koju se autor zalaže. Ta nova sigurnosna forma svoj praktični izraz može dobiti u izgradnji sistema sigurnosti Jugoistočne Evrope, kao regionalne inačice odbrambene i sigurnosne politike Evropske Unije. No, da bi taj pozitivistički pristup upravljanju krizom polučio rezultat, on prethodno mora zadobiti čvrste teorijske oslonce postulirane ne samo autorovim zahtjevom za novim jezikom sigurnosti već i zahtjevom za dekonstrukciju dosadašnjih sigurnosnih formi. Iz dekonstrukcije proizilazi i konstruiranje nove paradigme koja se najbolje "pokriva" uvođenjem sintagme sigurnosni obrat.

¹ Mr. sci., viši asistent na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, odsjek sigurnosti

Uvod

Kriza je opće ime nemoći i nesposobnosti država Jugoistočne Evrope da izgrade dobra društva. U prethodnoj Jugoslaviji - a zemlje sljednice su osnovni politički, ekonomski i kulturni sadržaj regije Jugoistočna Evropa² - kriza se radikalizirala sredinom sedamdesetih godina, osvajajući različite regije jugoslovenske duhovnosti svojom terminološkom i sadržajnom potencijom.

Prekrivanje cjeline društva jednom takvom pojmovnom očiglednošću oko koje se *svi akteri društvene igre uglavnom slažu* nije uspjelo mobilizirati stvaralačke snage jugoslovenskog socijalizma za zbiljsko prevladavanje kriznog društvenog sadržaja. Ideja komunističkih *spindoktora* da ideološkim instaliranjem pojma krize u javni prostor, krizu kao sadržaj prognaju iz tog istog prostora, nije uspjela. Nakon Titove smrti, za jugoslovenski komunistički pokret "svijest o krizi je... nešto što samo provizorno, skoro nužno, prekriva jedan transcendentni motiv": (Derrida, 2001: 11) iracionalnu vjeru u održanje socijalističke samoupravne utopije.

U određenoj mjeri, s tom komunističkom teologijom i pojmom krize kao dogmatskom kategorijom ateističkog katehizisa, identificirao se srednji sloj stanovništva koji je predstavljao noseću strukturu jugoslovenskog građanstva. Tako je kriza kao ideološki instrumentarij polučila određeni rezultat koji se može valorizirati kao pristajanje na svekoliko odricanje. No, ta nadnacionalna identifikacijska karta ipak nije bila dovoljna da zaustavi retoričko a onda i svako drugo povampirenje nacionalističke oholosti. Zašto?

² Šta u konvencionalnom znanstvenom diskursu predstavlja Jugoistočna Evropa? Kao geografski pojam on u sebe uključuje balkanske zemlje, među kojima Slovenija, Hrvatska, pa i Rumunija, "bježe" od "balkanske sintagme" i vide sebe u prostoru Srednje Evrope do koje se navodno lakše dolazi kroz političku i kulturnu pripadnost Jugoistočnoj Evropi, nego kroz pripadnost Balkanu. U tradicionalističkom tumačenju geografije u Jugoistočnu Evropu ulaze Grčka, Albanija, Turska, Bugarska, Rumunjska i teritorij bivše SFRJ, odnosno današnjih pet nezavisnih država: Hrvatska, Slovenija, BiH, Makedonija i Srbija i Crna Gora. Tom, podrazumijevajućem prostornom identitetu, može se pridružiti i tzv. kooperacijski identitet koji izvire iz sigurnosnih angažmana za ovu regiju i na osnovu tog elementa u Jugoistočnu Evropu "istraživači iz Europske stratezijske skupine Zapadne unije ubrajaju Bugarsku, Rumunjsku, Albaniju i četiri zemlje s područja bivše Jugoslavije: Hrvatsku, BiH, Makedoniju i Srbiju i Crnu Goru." (Vukadinović, 1999: 13-27) Najveći politički intenzitet ima redukcionističko definiranje Jugoistočne Evrope kao "bivša Jugoslavija minus Slovenija plus Albanija." (Milardović, 2000: 16)

Proizvodnja krize

Nacionalizam je s onu stranu krize. On krizu ne priznaje kao vanrednu situaciju i društveno iščašenje, jer bi onda sebe *prokazao* kao *vanrednost*, što nacionalizam u našim povijesnim uslovima jeste, a želi egzistirati kao legalna i legitimna politička realnost koja, navodno, priznaje procedure, mada je uvijek riječ o pozajmljivanju *proceduralnog plašta* kako bi se prikriili nasilje i *banalnost zla* (Arendt) kao imanencije nacionalizma. Na taj način je, recimo, Slobodan Milošević uveo srpski nacionalizam u institucionalnu arenu, u zonu političkog. Eklatantan primjer tog kvaziproceduralnog diskursa je Osma sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije o čemu je briljantne redove ispisao Bogdan Bogdanović u *Mrtvouzicama*.

Taj đavolji pakt srpskog nacionalizma sa institucijama umorne i potrošene Federacije jasno je vidio i Radomir Konstatinović, jedan od najznačajnijih srpskih filozofa, koji će, u ljevičarskom nadahnuću, sa iracionalnom nadom da je moguće prevladati *filozofiju palanke*, jednom prilikom kazati: "Naša kriza je velika; zato su i naši izgledi veliki!"

Bio je to pokušaj da se na tragu filozofskog mišljenja utemeljenog na grčkoj tradiciji, a koja krizu tretira kao vrijeme donošenja velikih odluka, sama kriza, kao najmanji zajednički sadržilac načete jugoslovenske kohezije, spasi od nacionalističke atribucije. Bio je to uzaludan pokušaj.

Eho Konstantinovićeve misli i danas odzvanja regionom, nažalost kao negativni ispis.

To znači da je u ravni društvene produkcije, u ravni naših života, teško pronaći argumentaciju koja će potvrditi ovu Konstantinovićevu intelektualnu dosjetku. Naprotiv, realnost nam isporučuje sljedeću varijaciju: Naša kriza je velika; zato su naši izgledi mali! Ko su u ovoj priči naši? Naši su *Mi*, ono *Mi* koje prevazilazi etničke i državne granice i situira se kao *Mi* regije. To *Mi*, od Albanije i Makedonije, do Srbije i Crne Gore, do Bosne i Hrvatske, u manjoj ili većoj mjeri upropašteno je, poniženo i obespravljeno *politikama neprijateljstva* (Derrida, 2001) koje su krizu prevele u njenu najradikalniju varijantu – konflikt.

Nakon konflikata koji su se od zemlje do zemlje ispoljavali u različitim intenzitetima *bojeći* regiju metaforom *balkanizacije*³ kao konačne eshatološke nesreće, Zapadni Balkan je ušao u postkonfliktno stanje čija je osnovna determinacija kriza. Nju je teško definirati, jer struktura krize ovisi od volje unutrašnjih (regionalnih) političkih aktera da je, pristajući na kompromis, prevladaju. Kako se, u balkanskim uslovima, do kompromisa dolazi tek vanjskom moderacijom, SAD i Evropska Unija primorani su, zbog svojih geopolitičkih, geoekonomskih i sigurnosnih razloga, da upravljaju krizom u Jugoistočnoj Evropi.

Nova sigurnosna otvaranja

Šta je upravljanje krizom u Jugoistočnoj Evropi?

Pored organizacije odbrane i promocije stabilnosti, upravljanje krizom treća je važna dimenzija sigurnosti koja se razmatra unutar teorija sigurnosti, a koja je neposredno važna za predmetnu diskusiju. Ove tri dimenzije međusobno su povezane i uslovljene, jer svaka ovisi od prethodne. Jugoslovena Evropa se nadaje kao regionalna sigurnosna eksperimentalna procedura u kojoj se tri pomenute dimenzije sigurnosti mogu teorijski istraživati i praktično modelirati.

Upravljanje krizom je, gledano srednjoročno, najvažnija dimenzija sigurnosti za region Jugoistočne Evrope, jer se, s jedne strane odnosi na terorizam, organizovani kriminal, korupciju, trafikingu, proliferaciju, *soft kriminal* (kriminal na Mreži, intelektualne krađe, krađe umjetnina i sl.), elementarne nepogode i druge udese, a s druge strane na kontrolu potencijalnih uzroka etničkih i međudržavnih konflikata, čime se, u sveukupnoj upravljačkoj produkciji, podstiče stabilnost kao važni regionalni balans bez kojega nema protoka kapitala. Njegova fluktuacija od izuzetnog je značaja za region obuzet egzistencijom bijede, pa se proizvodnja stabilnosti otkriva kao regionalni cilj one strategijske moći (*euroatlantska alijansa*)

³ Balkanizacija je kao pojam i kao sadržaj proizvod imperijalne mašte zapadnocentričnih znanstvenika, novinara, publicista i političara. Predstavlja intelektualnu predstavu o Balkanu koja je u mnogim osvrtima uzimana zdravo za gotovo. Tako se jedna simbolička predstava pretvorila u praksu, pa je Balkan, čak i u respektabilnim znanstvenim analizama, tretiran, više na osnovu zapadne predstave o Balkanu, nego na osnovu Balkana kao takvog. Mogli bi kazati da je balkanizacija negativni rezultat površnog interesa Zapadnjaka za "rubni Orjent", nažalost, rezultat koji su i sami Balkanci prihvatili kao tačno mišljenje o sebi.

koja, bez obzira na svoje unutrašnje protivurječnosti, kroz različite forme sigurnosnog menadžmenta, objektivno upravlja krizom.

Kada se iz ovoga *strategijskog miljea* spustimo u ravan međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti, to onda konkretno znači da upravljanje krizom u Jugoistočnoj Evropi kreiraju međunarodne organizacije sigurnosti, ovlaštene političkim odlukama Ujedinjenih nacija, SAD-a i Evropske Unije, dominantno insistirajući na edukaciji, osposobljavanju i suradnji nacionalnih sigurnosnih institucija a pod njihovom upravljačkom egidom. To je očekivana varijanta djelovanja na koju profesionalni faktori sigurnosti u zemljama regije reaguju podanički snishodljivo, ne nudeći aranžmane za nova sigurnosna otvaranja.

Razumljiva je takva reakcija, jer bi poticaj za istraživanje novih modela sigurnosti morao doći, prije svega, iz teorije, iz istraživačkih centara i sa univerziteta. Taj poticaj ne može doći od strane konzervativnih i nacionalnim politikama odanih znanstvenika koji odbijaju misliti sigurnost van naslijeđenih obrazaca.

Ako je gdje bitno pomjeranje teorije iz ležišta, onda je to baš u sferi sigurnosnih studija, kako bi se ta *začarana* interdisciplinarna znanstvena oblast *rašćarala* i oslobodila naslijeđenog, *ultimativnog deala* sa nacionalnom državom. To znači – da bi se teorijskim istraživanjima u polju sigurnosti priskrbio dodatni (a on je itekako potreban) znanstveni respektabilitet – ta istraživanja valja misliti i zasnivati iz novih perspektiva. Šta će proisteći kao rezultat tih, nazovimo ih, postmodernističkih pravaca istraživanja ne možemo unaprijed znati, ali, u svakom slučaju, intuicija nam daje za pravo da mislimo nove sigurnosne forme. No, ko će uputiti izazov sigurnosnim dogmama?

Taj novi izazov može uputiti samo *outsajderski um*. (Cambell, 2003) Pod *outsajderima* podrazumijevamo one znanstvenike koji ne djeluju u institucionalnom političkom i stranačkom životu i koji se potvrđuju samo u znanosti, kroz znanost i kroz nezavisni intelektualni javni angažman.

Naravno, promišljanje novih sigurnosnih izazova zahtijeva nekoliko prethodnih određenja koja trebaju poslužiti kao poticaj za nove diskusije u polju sigurnosti.

Prethodna određenja

Jugoistočna Evropa je regija u nastajanju, Balkan u nestajanju. Regija u nestajanju opire se svome nestajanju iracionalizmom, nacionalizmom i odsustvom organizacionih formi. Ne možemo znati da li će u budućnosti koja je već počela prevladati entitet u nestajanju ili entitet u nastajanju. To je teško znati, jer nekoliko posljednjih decenija društvene turbulencije u regiji nadilaze društvene zakonitosti evolucionog toka, pa je faktički nemoguće *osjetiti*, a kamoli *izmjeriti* koliko je nestajanje potrošeno a koliko je nastajanje kao nova vrijednost naraslo.

Odnos nestajanje-nastajanje ovisi od više rizičnih faktora a glavni se tiče moći i sposobnosti EU da se konstituiraju kao geopolitički entitet sa svim pripadajućim atribucijama narasle geopolitičke moći.

Treba biti obazriv sa binarnom opozicijom nestajanje-nastajanje.

Sjetimo se kako se socijalistička Jugoslavija sporo raspadala i na koncu završila svoju povijesnu ulogu u agresivnim ratovima pseudoimperijalnih režima. Za razliku od poludemokratske ili pseudodemokratske Jugoslavije, zemlje sovjetske interesne zone, sa antidemokratskim i totalitarnim političkim uređenjem svoj povratak u kapitalizam izveli su bez primordijalnih ratova. Ono što je, čak i u najmanjoj mjeri demokratizirano, u određenim društvenim uslovima sporije se raspada od totalitarne konstrukcije. Tako je sovjetska diktatura na smetlište povijesti otpremljena faktički bez rata, dok se *socijalistička jugoslovenska demokracija* raspala tek nakon osvajačkih ratova, uz produkciju nasilja i genocid.

Ne bi se smjelo ispustiti iz vida da je Zapadni Balkan egzistencijalni i geopolitički prostor avnojske Jugoslavije koja se opirala nestajanju, pa u svakom razmatranju ovog regiona valja imati u vidu i tu negativnu mogućnost: da *novi svijet Jugoistočne Evrope* nastane sporije i konfliktnije nego što je to bio slučaj sa nastankom novog, vesterniziranog svijeta Istočne Evrope. Zemlje Zapadnog Balkana imaju ljepše sjećanje na svoju komunističku prošlost, nego što ga imaju Mađarska, Poljska, Češka, Rumunjska... Bolje sjećanje usporava putovanje u novo nastajanje. U Jugoistočnu Evropu. No intelektualne provokacije pokreću svijet i zato ih ima smisla rezonirati.

Utopijski diskurs: Regijom protiv nacije

U suvremenom svijetu granice su izgubile naslijeđeno značenje. To više nisu međe svekolikog razdvajanja. Uprkos retrogradnim političkim nomenklaturama koje priznaju samo zov tla, granice su u *procesu kretanja*, na način da možemo kazati kako su granice prostor "između" koji "razdvaja spajajući" (Zanini, 2002: 9) To je potreban iako ne i dovoljan uslov da se misli novi identitet granice među državama, da se toj, kako kaže Zanini, "apsurdnoj kartografiji" udahne novi život.

Ako su granice između zemalja bivše Jugoslavije, nakon političke faze u kojoj su "spajale razdvajajući" (SFRJ) prešle u novu fazu – da razdvojene spajaju (a jesu), sljedeći progresivni korak tiče se proizvodnje regionalnog identiteta u različitim sferama ljudskog djelovanja, pa tako i u sferi sigurnosti.

Šta je novi regionalni identitet u sferi sigurnosti? Taj identitet podrazumijeva i traži snažno teorijsko utemeljenje kako bi došao do svijeta prakse. Da bi došao do svijeta prakse regionalni identitet sigurnosti mora se zasnovati na drugačijoj paradigmi od naslijeđenih, na paradigmi koju sam nazvao *sigurnosni obrat*.

Sigurnosni obrat rezultat je lingvističkog i prostornog obrata. Jugoistočna Evropa proizvodi svoj jezik, svoj prostor i svoju sigurnost. Ta sigurnost je nedjeljiva od sigurnosti pripadajućih država, ali ih natkriljuje, povezuje i redefinira, prekoračujući prag suradnje nacionalnih sistema sigurnosti, konstituirajući novi sistem sigurnosti Jugoistočne Evrope? Sigurnosni obrat podrazumijeva evoluciju i transfer sigurnosnih modaliteta unutar kojih se istražuju nove sigurnosne forme. Zašto, recimo, Jugoistočna Evropa ne bi imala svoju vojsku i zašto se unutar pretpostavljenog integracijskog modela ne bi istraživala ta sigurnosna forma.

Naša regija osuđena je na istraživanje svoje sopstvenosti. Ona nije od strane Evropske Unije i SAD-a *priznata* (u smislu prihvatljivog kooperacijskog identiteta) kao druge regije: npr. kao Višegradska skupina u srednjoj Evropi ili kao CEFTA. Naprosto je nepriznata i političko konstituiranje imena Jugoistočna Evropa od strane Brisela ima za cilj stvaranje pretpostavki za priznatost Zapadnog Balkana kao evropske regije. No, to istovremeno znači i odvajanje regije od Evropske Unije koja se, da bi spriječila individualno uključivanje zemalja

regije u svoj Savez, umjestila u Jugoistočnu Evropu, tretirajući je kao *treću Evropu*.⁴ Treća Evropa je geopolitički problem *prve Evrope* i prvi problem sebe same.

Da bi se prevladala ta negativna slika, Jugoistočna Evropa mora otputovati u svoju mogućnost. To znači da joj valja graditi sopstveni *regionalni transnacionalitet* s onu stranu nacionalnih ideoloških interpretacija, kako bi postala transnacionalni igrač sposoban da upravlja krizama u sopstvenom dvorištu! Ne postoje razlozi, osim onih razloga koji su bespogovorno limitirani naslijeđenim obrascima mišljenja, da se svaki radikalni scenarij motri kao negativni. To znači da regionalni postsuverenitet Jugoistočne Evrope ne treba odbaciti kao puku postmodernističku tlapnju. Jer ako je to tlapnja, onda je proširena Evropska Unija kao *jedna Evropa u tendenciji i latenciji* i kao postmoderna geopolitička trajektorija propala i prije nego što je dospjela u um, u jezik, u svijet političke i ekonomske prakse. No, ta velika multietnička zajednica, uz sve svoje unutrašnje protivurječnosti, ipak se izgrađuje kao nadnacionalna demokratska forma. Za Jugoistočnu Evropu na tom velikom putovanju ima mjesta. Ali, tek pod uslovom da se u našim umovima otvore čakre za nova mišljenja koja ne robuju đavolu nacionalnog suvereniteta i ne bježe u sigurnost etničke usamljenosti.

Shodno ovakvom poimanju regionalne stvarnosti i nove forme sigurnosti nadaju se kao mogućnost relativizacije Hegelovog stava da je *država bog koji hoda*. Sa izgradnjom regionalnih sigurnosnih institucija kojima se ne upravlja iz Brisela, već su one same sobom institucije, par excellence, dakle, sposobne i da upravljaju različitim krizama, relativizira se i stav da je sigurnost samo i samo nacionalna i kao takva samo i samo instrument državne forme.

Tu ideju o nacionalnoj suverenosti kao zlatnom teletu povijesti vrijedi dovesti u pitanje. Kako, kada upravo povijest predominantno govori jezikom suvereniteta, jezikom omeđenog prostora, jezikom barijera? Da, ali povijest nije završena.

⁴ Sintagmom *treća Evropa* naglašava se geopolitičko odvajanje Jugoistočne Evrope od Istočne Evrope. Istočna Evropa tretira se kao "druga Evropa" koja je na putu ulaska u "prvu Evropu", preko sigurnosnih (NATO) i političkih i ekonomskih (Evropska Unija) aranžmana. Jugoistočna Evropa i dalje je na čekanju te se, faktički, i konstituira kao regija na čekanju, što je potrebna i dovoljna provokacija za izgrađivanje sopstvenog geopolitičkog, geoekonomskeog i geokulturnog subjektiviteta.

I to je naša jedina šansa. Njena prednost je u tome što je, iako jedina, epohalna.

Konekcija na budućnost, dakle.

Šta nam je drugo ostalo?

Literatura

1. Abazović M., (2002): Državna bezbjednost. Uvod i temeljni pojmovi, Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka.
2. Banac I., (2001): Raspad Jugoslavije, Zagreb, Durieux.
3. Bašić N., (2003): Sigurnosne studije u tranziciji, Bihać, Univerzitet u Bihaću.
4. Beridan I., (2003): Konflikti, Sarajevo, Fakultet političkih nauka.
5. Bogdanović B., (1988): Mrtvouzice. Mentalne zamke staljinizma, Zagreb, August Cesarec.
6. Brzezinski Z., (1994): Izvan kontrole, Globalna previranja uoči 21. stoljeća, Zagreb, Otvoreno Sveučilište.
7. Brzezinski, Z., (1999): Velika šahovska tabla, Podgorica, CID.
8. Burkard F., Kunzmann P., Wiedmann F., Atlas filozofije, (2001): Zagreb, Golden marketing.
9. Campbell D., (2003): Nacionalna dekonstrukcija – Nasilje, pravda i identitet u Bosni, Sarajevo, Međunarodni forum Bosna.
10. Carol H., Grbin M., (2000): Sigurnost i stabilnost u Jugoistočnoj Evropi, Zagreb, Durieux.
11. Derrida J., (2001): Nasilje i metafizika, Beograd, Plato.
12. Derrida J., (2001): Politike prijateljstva, Beograd, Beogradski krug.
13. Foucher M., (2000): Evropska republika, Beograd, Stubovi kulture.
14. Goldsworthy V., (2000): Izmišljanje Ruritanije – Imperijalizam mašte, Beograd, Geopoetika.
15. Hardt M., Negri A., (2003): Imperija, Zagreb, Arkzin.
16. Konstantinović R., (1981): Filozofija palanke, Beograd, Nolit.
17. Kulić S., (1996): Strategija nasilja kao strategija razvoja, Zagreb, Naprijed.
18. Meyer E., Nash W., (2002): Balkans 2010, Washington, The Council on Foreign Relations.
19. Milardović A., (2000): Zapadni Balkan, Osijek – Zagreb – Split, Pan Liber.
20. Todorova M., (1999): Imaginarni Balkan, Beograd, Biblioteka XX vek.
21. Vukadinović R., (1999): *Američka politika na jugoistoku Evrope*, Gaudeamus, časopis, godina I, 1-2, Mostar.
22. Zanini P., (2002) Značenja granice, Beograd, Clio.

Abstract

One of the key dimensions of the security is the crisis management. If one does not count the United States of America, which enriched the **“theory of crisis”** with new paradigms and application standards, in other countries, regions and transnational alliances, crisis management did not reach theoretical and pragmatic level, which would guarantee respectable, successful and independent from the USA, development of this more and more needed and expressed security form.

The author researches the causes of this unsustainable state and pledges for new theoretical approach that would, first of all, observe and think of the crisis management in the South-Eastern Europe.

This needs the production of the new security argot, which would, on the level of the lexical system, put the crisis management as modern and postmodern phenomenon of security, in different co-relation with the production of stability as another important element of the new security form that the author stands for. This new security form can get its practical expression in building the system of security of the South-Eastern Europe, as regional version of the defense and security policy of the European Union. But, in order to get the result from this positivistic approach to the crisis management, it first has to get strong theoretical rests based on, not only the author's demand for the new language of security, but also demand for deconstruction of the so far existing security forms. This deconstruction will enable construction of the new paradigm that could be best “covered” by introducing the synthetic expression security turn.